

RAZISKOVALNA NALOGA

ZGODOVINA

OŠ JANKA KERSNIKA BRDO

**FURMANSTVO IN GOSTILNA FURMAN V OBČINI
LUKOVICA**

AVTORICI: JULIJA PRELC, NIKA ANDREJKA, 9. B

MENTOR: DAMJAN KUNSTELJ

BRDO PRI LUKOVICI, 2025

KAZALO

Vsebina

POVZETEK.....	3
UVOD.....	4
METODE RAZISKOVANJA	4
HIPOTEZE.....	4
FURMANSTVO	5
RAZLAGA IN OPIS POJMA FURMAN	7
ZAČETKI FURMANSTVA	8
FURMANSKA POTOVANJA	9
FURMANSKA PRAVILA	10
POMEMBNOST FURMANSTVA	10
FURMANSKI DOMOVI IN GOSTILNE.....	10
FURMANSKI KONJI IN VOZOVI.....	10
LUKOVICA IN FURMANSTVO	12
STARI TRG	12
GOSTILNA FURMAN	13
GOSTILNA FURMAN KOT KULTURNA IN STAVBNA DEDIŠČINA.....	13
GOSTILNA FURMAN NEKOČ IN DANES.....	13
FURMANSKA POSTAJANKA.....	15
GOSTILNA FURMAN DANES	17
ANKETA.....	18
RAZPRAVA	21
ZAKLJUČEK.....	22
LITERATURA IN VIRI.....	23

POVZETEK

Ključne besede: furmanstvo, furman, gostilna Furman, Lukovica, Stari trg

Raziskovalna naloga se osredotoča na zgodovino furmanstva in gostilne Furman v občini Lukovica. Podrobneje sva obravnavali, kako so furmani vplivali na gospodarski in kulturni razvoj kraja. V nalogi sva raziskali tudi glavno cesto Dunaj–Trst. Potekala je skozi Lukovico, kar je omogočilo rast lokalnega gospodarstva. Poleg raziskave furmanstva sva se osredotočili tudi na gostilno Furman, ki je bila pomemben del zgodovine Lukovice. V raziskavi sva preučili, kdaj in zakaj je bila zgrajena, kdo so bili pretekli lastniki in kako je ta gostilna povezana z zgodovino furmanstva. Poglobili sva se v starost in razvoj stavbe ter analizirali njen pomen v zgodovinskem in kulturnem kontekstu. Pri tem sva uporabili različne metode raziskovanja, vključno z analizo pisnih in ustnih virov ter anketo med učenci, ki so odgovarjali na vprašanja o pomenu furmanstva in gostilne Furman za občino. Celotna raziskava ponuja celovit vpogled v zgodovino furmanstva, povezavo z gostilno Furman, in njen vpliv na razvoj občine Lukovice.

Key words: Teamster profession, teamster, guesthouse Furman, Lukovica, Stari trg

The research paper focuses on the history of teamsters (furmanstvo) and the guesthouse Furman in the municipality of Lukovica. It examines in more detail how the teamsters influenced the economic and cultural development of the area. The paper also explores the main road, Vienna–Trieste, which passed through Lukovica, enabling the growth of the local economy. In addition to the study of teamsters, we focused on the guesthouse Furman, which was an important part of Lukovica's history. The research explores when and why the inn was built, who the past owners were, and how this inn is connected to the history of teamsters. We delved into the age and development of the building and analyzed its significance in a historical and cultural context. Various research methods were used, including the analysis of written and oral sources, as well as a survey among students, who answered questions about the importance of teamsters and the guesthouse Furman to the municipality. The entire research offers a comprehensive insight into the history of teamsters, the connection with the guesthouse Furman, and its impact on the development of the municipality of Lukovica.

UVOD

V nalogi želiva raziskati zgodovino furmanstva in gostilne Furman v naši občini. Izvedeti želiva več o stavbi gostilne Furman, ki je s furmanstvom povezana skozi ime in zgodovino. Zanima naju, ali in kako je vse to vplivalo na razvoj občine Lukovica.

V prvem delu raziščeva zgodovino furmanstva v Sloveniji, še posebej v naši občini. Zanimalo naju je, kaj je bilo furmanstvo, kdo so bili furmani, zakaj so bili pomembni prav tukaj v naši občini in kako so vplivali na razvoj naših krajev. Dotaknili se bova tudi glavne ceste Dunaj–Trst, ki je potekala prav čez današnji Stari trg v Lukovici.

V drugem delu se poglobiva v stavbo gostilne Furman (Smrkoljevo hišo). Zanimalo naju je, kdaj in čemu je bila zgrajena, kdo so bili pretekli lastniki in zakaj gostilna nosi tako ime. Opravili sva tudi intervju z današnjim lastnikom stavbe in gostilne Furman, Stanislavom Smrkoljem. Namen raziskave nikakor ni bil oglaševati ali promovirati gostilne, želeli sva zgolj poglobiti svoje znanje o tej temi.

Naredili sva tudi anketo, ki so jo reševali učenci Osnovne šole Janka Kersnika Brdo. Učenci so odgovarjali na vprašanja o najini temi. Zanimalo naju je, koliko učenci vedo o furmanstvu in furmanih in ali se jim zdi gostilna Furman pomembna za našo občino.

METODE RAZISKOVANJA

Pri nalogi sva uporabili različne metode raziskovanja. Uporabili sva pisne vire (knjige, članke, zapise o Lukovici in furmanstvu), ustne vire (intervju s Stanislavom Smrkoljem, dne 24. 2. 2025) in anketo (učenci so reševali anketo o furmanstvu).

HIPOTEZE

V raziskovalni nalogi sva želeli preveriti pravilnost naslednjih hipotez:

1. Furmanstvo in gostilna Furman sta zgodovinsko imeli velik vpliv na razvoj občine Lukovica.
2. Prebivalci/učenci poznajo furmanstvo in z njim povezujejo gostilno Furman. Furmanstvo in gostilno vrednotijo kot pomembni dejavnik pri razvoju občine.

FURMANSTVO

Furmanstvo se je začelo pojavljati ob koncu 15. stoletja, saj je bila potreba po prevozu blaga vedno večja. Opravljali so ga ljudje, imenovani furmani, ki so bili revni kmetje, željni denarja za svoje družine. Njihova naloga je bila prevažanje blaga in ljudi v oddaljene kraje s pomočjo živali, še posebej konjev. Furman ni mogel postati kar vsak, saj je potreboval vsaj dva konja in primerno opremo. Ker vsi niso imeli dovolj denarja za konje, so nekateri uporabljali vole. Bili so pomembni in spoštovani, saj so opravljali pomembno in odgovorno delo. Furmanska služba je bila zelo zahtevna, saj so furmani morali imeti veliko znanja o konjih, vozovih in opremi. Velikokrat so se znašli tudi v zahtevnih situacijah, kot so okvare vozov, obolenja konj, nesreče, zahtevni tereni, slabo vreme, številni ropi ... Te dogodke so znali dobro obvladovati. Njihova potovanja so bila dolga, naporna in velikokrat dolgočasna, zato so furmani veliko peli, si izmišljevali zgodbe in celo šale.

PREVOZ LESA NA NOTRANJSKEM

(<https://razsvetljenjevo.splet.arnes.si/tovornistvo-in-prevoznistvo/>)

Cesta, ki je včasih potekala skozi Lukovico, je bila v preteklosti pomembna prometna povezava med obalnimi, jadranskimi mesti, naprej proti Trojanam, Štajerski in dalje v Panonsko nižino. Lukovica, ki leži v Črnem grabnu, v osrednjem delu Slovenije, je bila včasih del pomembnih prometnih poti, ki so povezovala različne dele regije. Zaradi svoje lege je tu potekalo veliko pomembnih poti (cesta Dunaj–Trst), kar je imelo veliko vlogo v gospodarskem razvoju Lukovice. Te ceste so bile v tistem času zelo prometne, saj so bile najboljša možnost prevoza. Zelo pretočne poti so povzročile gradnjo številnih stavb, zaradi različnih potreb ljudi in živali. V Lukovici so zato zgradili veliko novih stavb z različnimi obrtmi, kot so pošta, gostilne, pivovarstvo, posojilnice in trgovine. Nekatero od teh stavb stojijo še danes in so pomembna kulturna dediščina za občino Lukovica. Gostilniška dejavnost je bila takrat najbolj razširjena od naštetih obrti. Ena

od gostiln je bila v stavbi nekdanjega lastnika Luke Mlakarja. Danes jo poznamo kot gostilno Furman. V raziskovalni nalogi se bova dotaknili tudi furmanstva, po katerem je gostilna verjetno dobila ime.

RAZGLLEDNICA, KI PRIKAZUJE CENTER LUKOVICE

(<https://museu.ms/collection/object/232673/lukovica?pUnitId=28>)

RAZLAGA IN OPIS POJMA FURMAN

Pojem furman najdemo v slovarju slovenskega knjižnega jezika. Razložen je kot nekdo, ki vozi oz. prevažata blago s konjsko vprego. Njegova sopomenka je voznik oz. prevoznik. Furmanstvo je torej dejavnost prevoznitva blaga s konjsko vprego. Lahko mu rečemo tudi voznitvo ali prevoznitvo.

FURMAN

(<https://stareslike.cerknica.org/2010/12/18/1962-podgora-ta-pravi-furman/>)

Furmani so bili kmetje, ki so prevažali blago in bili za to plačani. Denar so potrebovali za svoje družine z veliko otroki. Nekateri so se s tem ukvarjali vse leto, drugi pa samo ko so imeli čas in so hoteli zaslužiti dodaten denar. Za to delo so potrebovali voz, vprego in živali. To so bili največkrat konji, kdaj pa tudi krave in voli. Nekateri so jih cenili in spoštovali, drugi pa ne. Znani so bili kot iznajdljivi in razgledani, ampak tudi prebrisani. Radi so dobro jedli in pili. Kljub njihovem težkemu delu so bili znani kot veseli in razigrani ljudje. Običajno so bili suhi, a zelo močni in trpežni. Nosili so gumijaste škornje, irhaste hlače, srajco, suknjič in klobuk. Imeli so tudi dodatno opremo, kot so vrvi, svetilke in hrana za živali. Zelo pomembna oprema furmana je bil njegov bič, ki se imenuje gajžlja.

ZAČETKI FURMANSTVA

V knjigi *Slava vojvodine Kranjske* avtorja Janeza Vajkarda Valvasorja najdemo zapise o furmanstvu v Lukovici. Leta 1689 je zapisal, da je tu v Črnem grabnu veliko "tovornikov". To so bili nekakšni predhodniki furmanov. Niso še imeli vozov. Imeli so konje, na katerih je bil privezan tovor. Prevažali so svoje izdelke.

To so bili les, olje, suha roba, vino in več. S temi izdelki so hodili do ljudi z namenom, da bi jih prodali. Včasih so odšli na trg in tam prodajali izdelke. Ko so začeli urejati ceste, se je začelo pojavljati vedno več vozov. Tako se je začelo nam bolj poznano furmanstvo. Dokaze o tem lahko najdemo v članku časopisa *Besednik*, v katerem je J. P. zapisal:

"Ranjka mati so mi večkrat kazali kraje, koder so hodili tovorniki. Rekli so, da so njih mati še dobro pomnili, ko še ni bilo videti težkih vozov po cesti, ampak samo tovorniški obloženi konji so se vlekli za vrstjo po dolini, kakor karavane v jutrovih deželah." (Vir: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc:PXPOWKLD/6f123c81-57af-4dfb-b111-23e5b785b3d4/PDF>, 2025)

Odlomek govori o tem, kako mu njegova mati pripoveduje o tovornikih, ki se jih še dobro spomni. Ti tovorniki niso imeli vozov, temveč konje s tovorom.

SLAVA VOJVODINE KRANJSKE (podobe vsakdanjega življenja v 17. stoletju),

TOVORNIKI V HUDI KRAŠKI BURJI

(<https://www.kamra.si/mm-elementi/slava-vojvodine-kranjske-1689-tovorniki/>)

FURMANSKA POTOVANJA

Poznamo dve vrsti furmanskih potovanj.

Prvo je furmanstvo na krajše razdalje. Trajalo je del dneva, pogosto pa cel dan. Potekalo je od doma pa do nekega večjega mesta. Tja so furmani prevažali domače izdelke za prodajo. Ti furmani so bili navadno manjši kmetje, ki so se za dodaten zaslužek ukvarjali še s prevozništvom. To furmanstvo je bilo priljubljeno vse do 2. svetovne vojne in nekaj let po njej. Takrat se je tudi močno razširilo tihotapstvo.

Drugo je furmanstvo na daljše razdalje. Bilo je zelo pomembno in prineslo je največ zaslužka. Takrat so bili furmani edini, ki so lahko prevažali težek tovor na zelo dolge razdalje. Prevažali so veliko različnega blaga in surovin. Najbolj prevažana pa sta bila les in drva za kurjavo. Takšna daljša pot je povprečno trajala od dveh tednov do enega meseca. Furmani so običajno potovali po glavnih cestah ponavadi iz celine proti Jadranskemu morju. Večina daljših furmanskih potovanj je vodila po najpomembnejši cesti tistega časa, cesti Dunaj–Trst. Ta potovanja po so bila zelo težka in naporna, zato so se furmani velikokrat morali tudi ustaviti. Običajno je bilo to ob cesti, kjer so se nahajale tako imenovane furmanske gostilne. Te so ponujale prenočišča, hrano, pijačo in tudi oskrbo za živali. Leta 1857 so zgradili železnico Dunaj–Trst. Takrat je vlogo furmanov nadomestil vlak. Furmanstvo na daljše razdalje je začelo počasi izginjati. Ampak takrat niso samo furmani izgubili dela. To se je zgodilo tudi trgovcem in obrtnikom, ker cesta Dunaj–Trst ni bila več tako prometna kot včasih. Promet je bil preusmerjen na južno železnico, ki je bila v gradnji od 1839 do 1857.

RAZGLLEDNICA Z NAČRTOM ŽELEZNIŠKE TRASE DUNAJ–TRST

(<https://www.kamra.si/mm-elementi/razglednica-z-nacrtom-zelezniske-trase-dunaj-trst/>)

FURMANSKA PRAVILA

Furmani niso bili kar svobodni na cesti. Morali so se držati določenih pravil, kot so vožnja v skupini, lepo vedenje, pravilna vprega in hranjenje konj. Če so vozili prehitro, so dobili tudi denarno kazen. Kaznovani so bili, tudi če so njihovi konji pobegnili. Kazen za neupoštevanje pravil pa je bil tudi zapor. Furmani se mnogokrat niso strinjali in so se kdaj tudi stepli. Dogajalo pa se je tudi veliko nesreč in poškodb. Vzroki za to so bili neurejene ceste, slabe vremenske razmere, utrujenost in nesporazumi. Furmani so imeli svojega zaščitnika, imenovanega sv. Štefan.

Bili so velikokrat oropani, zato nikoli niso potovali sami. V nekem obdobju so jih spremljali tudi oboroženi ljudje. Branili so jih predvsem pred rokovnjači, ki so bili takrat zelo aktivni tudi v Črnem grabnu.

POMEMBNOST FURMANSTVA

Nekateri kmetje so se ukvarjali s krčmarjenjem, kar jim je omogočala dobra obcestna lega. To so bile gostilne, kjer so si furmani odpočili in si ponovno pridobili moči za nadaljnjo pot. S tem so si kmečke družine pridobile denar. Torej furmanstvo ni bilo le pomembno za prevažanje blaga, temveč tudi za razvoj gospodarstva, za prenos informacij, za ljudi in seveda tudi kulturne dediščine.

FURMANSKI DOMOVI IN GOSTILNE

Furmanske gostilne so bile pomembne z več vidikov. V teh gostilnah so se furmani in njihovi konji ustavljali, ko so bili potrebni počitka po dolgi poti. Gostilne so ponavadi nudile hrano in prenočišče za furmane in konje. V gostilni so stregli preproste jedi, kot so golaž, žganci, klobase in zelje. Furmani so radi pili vino, žganje in pivo. Prenočišča za furmane niso bila urejena, spali so na senikih. Konji so spali v hlevih, kjer so imeli hrano in vodo.

Gostilne niso bile le kraj za okrepitev. Bile so prostor za širjenje vseh novic in informacij, spoznavanje drugih narodov in počitek. To je bil edini kraj, kjer so se zbrali ljudje vseh slojev in narodnosti. Najbolj znane furmanske gostilne v Črnem grabnu so bile Pri Bevcu, Rus, Pri Česnu in Slaparjeva gostilna.

Ker je včasih čez Črni graben potekala glavna cesta Dunaj–Trst, je bilo tu veliko prometa. Zato je bilo tukaj mnogo furmanskih domov. V Lukovici so bili ti domovi zasnovani na enak način. To so bile enonadstropne hiše z gostilno v pritličju, prenočišči zgoraj, hlevom za živali in gospodarskimi poslopji za vozove in tovor. To je bil dober vir dohodka za domačine. Po upadu in izumrtju furmanstva je večina teh domov propadla, nekaj so jih preuredili v stanovanja, redki pa še ohranjajo tradicijo.

FURMANSKI KONJI IN VOZOVI

Furmani so pri svojem delu uporabljali konje, vozove in številne druge pripomočke. Furmani so blago prevažali z vozovi po imenu lojtrniki. To so bili leseni vozovi, ki so imeli na straneh lestvi podobno pripravo. Od tu imajo tudi ime. Pozimi so zaradi snega namesto vozov uporabljali vprežene sani. Bile so zelo težko obvladljive. V drugi polovici 20. stoletja so lojtrnike zamenjali vozovi, ki so namesto lesenih koles imeli

avtomobilске gume. Imenovali so se gumijardi. Te vozove so kasneje nadomestili traktorji, ki so bili seveda namenjeni tudi drugim opravilom.

Konji so bili nepogrešljiv del opreme pri furmanih. Bili so zelo dragoceni zaradi svoje vloge. Poznani so bili kot ubogljive živali, če so furmani z njimi ravnali pravilno. Večina je lepo ravnala z njimi, saj so se že zavedali dragocenosti. Ker pa so imeli konji ključno nalogo pri prevažanju blaga, so furmani morali izbrati in kupiti čim boljše konje. Izbirali so jih predvsem po zobeh. Te so določali starost konja. Furmani so konje morali krmiti z dobro hrano, da so premagali težke fizične napore. Pili so čisto vodo ter jedli oves in seno. Konje so furmani dnevno krtačili in umivali.

LUKOVICA IN FURMANSTVO

Občina Lukovica leži v osrednjem delu Slovenije in na vzhodnem delu Ljubljanske kotline. Sega od Trojan na vzhodu do Prevoj pri Šentvidu na zahodu. Čez Črni graben je včasih potekala zelo pomembna cesta Dunaj–Trst. Bila je ena glavnih cest Avstro-Ogrske monarhije. Dokončana je bila v začetku 18. stoletja. Postala je najbolj pomembna cesta za prevažanje blaga, torej za furmanstvo. Takrat se je promet skozi Črni graben močno povečal. Ob cesti so bile zato zgrajene številne stavbe. Tukaj so se ustavljali furmani, ki so potovali med Dunajem in Trstom. To je zelo pripomoglo k razvoju manjših obcestnih krajev, kot je naš. Ljudje različnih narodnosti in slojev so se tukaj ustavljali in zbirali. Širili so svoje navade, novice in zgodbe. Furmani so pripovedovali zgodbe in prigode s svojih potovanj. Prevažali so tudi stvari, ki jih pri nas takrat še ni bilo. To je tudi pripomoglo k razvoju naše današnje občine. Leta 1857 so zgradili Južno železnico, ki je potekala Dunaj–Zidani Most–Ljubljana–Trst. Črni graben ni bil več pomemben tako kot prej. Večina obrti je sčasoma propadla, ampak stavbe so se po večini ohranile. Zelo dober primer so stavbe na Starem trgu v Lukovici. Najbolj poznane stavbe so Pungartnikova hiša, hiša gostilne pri Česnu, hiša gostilne pri Bevcu in hiša gostilne Furman. Vse te stavbe segajo v furmanske čase. Tu so takrat potekale številne obrti.

STARI TRG

Stari trg leži v osrednjem delu naselja Lukovica. Na njem so številne pomembne furmanske hiše iz časa tovorništva in prevozništva. Stari trg je bil v 19. stoletju pomemben zaradi številnih dejavnikov. Takrat je bila Lukovica pomemben prehodni kraj. Včasih je čez današnjo občino Lukovica potekala meja med Štajersko in Kranjsko. Seveda je bila zelo pomembna zaradi ceste Dunaj–Trst. Pomembno vlogo je imela tudi poštna postaja, zgrajena leta 1573. Je najstarejša poštna postaja na poti med Ljubljano in Gradcem. V občini Lukovica lahko še danes vidimo to stavbo blizu kamnoloma na severu. Stari trg je bil tako pomemben zaradi številnih dejavnikov. Stari trg je bil prenovljen leta 2007. Na njem še danes stojijo stare nekoliko obnovljene furmanske stavbe. Kljub prenovljenemu trgu pa se tam še vedno odvijajo številne prieditve.

STARI TRG NEKOČ

(<https://www.lukovica.si/objava/144503>)

STARI TRG DANES

(<https://www.lukovica.si/objava/144503>)

GOSTILNA FURMAN

GOSTILNA FURMAN KOT KULTURNA IN STAVBNA DEDIŠČINA

O pomembnosti Starega trga in stavb na njem priča dejstvo, da so uvrščeni na seznam stavb in kulturne dediščine pri ministrstvu za kulturo. Podobno je zapisano tudi v poglavju Mojce Tercelj Otorepec v Zborniku občine Lukovica:

“Trg Lukovica je v registru kulturne dediščine ovrednoten in vpisan vanj kot trško jedro, ki zajema stavbe iz 19. stoletja; posebej so ovrednotene posamezne enote stavbne dediščine, in sicer Pungartnikova hiša, Furmanova gostilna, Slaparjeva hiša, gospodarsko poslopje v trgu z nizom nadstropnih hiš, ki ga zaključujeta pritlični hiši s stavbo sedanje Občine. Na novo je bilo urejeno središče s stopniščem in vodjakom. Na njegovem zahodnem delu je postavljeno kamnito stebrno znamenje z Marijinim kipom iz leta 1899 v spomin na umor cesarice Elizabete in 50. letnico vladanja cesarja Franca Jožefa. Znamenje je delo kamnoseka Ignacija Čamernika iz Ljubljane in je kulturni spomenik lokalnega pomena.” (vir: Zbornik občine Lukovica II, str. 75 in 76, 2014)

V tem poglavju so poleg trga opisane vse pomembne stavbe. Med njimi tudi Smrkoljeva hiša:

“Čokata zidana nadstropna kmečka hiša z gospodarskim delom na zahodni strani, postavljena z daljšo stranico proti trgu, kar je značilno za furmanske gostilne, ima simetrično dvokapno streho. V pritličju so prostori obokani, prav tako je obokan gospodarski del z bivalnimi enotami v nadstropju, ki danes niso naseljeni. V hiši je gostilna Pri Furmanu, ob njej je urejena pivovarska dejavnost, varijo pivo z imenom Rokovnjač.” (vir: Zbornik občine Lukovica II, str. 76, 2014)

GOSTILNA FURMAN NEKOČ IN DANES

Gostilna Furman se nahaja severno od avtoceste Ljubljana–Maribor in severno od magistralne ceste, na osrednjem trgu Lukovice (Stari trg). Leži na severovzhodu trga. Včasih je imela hišno številko Lukovica 42 in 43, danes pa ima Stari trg 18,19. Stavba je bila zgrajena v drugi polovici 19. stoletja. Prvi lastnik te hiše je bil podjetnik Luka Mlakar. Rodil se je 10. oktobra 1851 v Javorjah. Bil je uspešen trgovec in posestnik v Lukovici. Nekaj let je bil tudi župan v Lukovici. V lasti je imel poleg Smrkoljeve tudi današnjo Pungartnikovo hišo. V kasneje Smrkoljevi hiši je imel trgovino in posojilnico, ki je poslovala kar 18 let. V tistem času je Luka Mlakar zaslužil veliko denarja. Na vzhodni strani stavbe pa je bila tudi gostilna. Sam se z gostinskimi dejavnostmi ni ukvarjal, zato je gostilno dajal v najem gostilničarjem.

RAZGLEDNICA, KI PRIKAZUJE SMRKOLJEVO HIŠO LETA 1906 (ZGORAJ)

(<https://www.kamra.si/mm-elementi/lukovica-p-1906/>)

Pred njegovo smrtjo je hišo kupil Smrkolj. Luka Mlakar je umrl na začetku 20. stoletja, 7. julija 1904. V svoji oporoki je svoje premoženje zapustil občinskim revežem. Po njegovi smrti je Pungartnikova hiša prišla v last družine Kersnik, ki so jo kasneje prodali trgovcu Pungartniku. Smrkolj je v hiši leta 1905 odprl Hranilnico in posojilnico. V združni register je bila vpisana 27. marca 1905. Družina Smrkolj je gostinsko dejavnost nadaljevala vse do leta 1939. Takrat se je zaprla in tako je ostalo vse do leta 1989.

NAGROBNA PLOŠČA LUKE MLAKARJA NA BRDSKI CERKVI (fotografija, 24. 2. 2025)

O zgodovinskem dogajanju v zvezi z objektom današnje gostilne Furman žal ni na voljo veliko pisnih virov, tako sva največ informacij pridobili iz intervjuja s sedanjim lastnikom in najemodajalcem gostilne Furman, Stanislavom Smrkoljem (Stanislav Smrkolj, intervju, 24. 2. 2025).

Gospod Smrkolj je gostilno podedoval od svojih staršev in jo po petdesetih letih ponovno obudil ter v njej leta 1989 obnovil gostinsko dejavnost. Družina Smrkolj ima sicer gostilno v lasti že štiri generacije – gospod Stanislav Smrkolj je tako že četrti dedič iz njihove družine. Gostilni Furman je to ime nadel ravno on. Ker je bil objekt od nekdaj povezan s furmanstvom, prav tako pa so furmani bili njegovi predniki, je bila taka izbira imena lahka in tudi najbolj smiselna odločitev. Tako je gostilni skozi ime vrnil delček zgodovine in jo naredil privlačno za obiskovalce, s tem pa Lukovico vrnil na furmanski zemljevid.

FURMANSKA POSTAJANKA

Kot že omenjeno, je v stavbi, kjer je danes gostilna Furman, nekoč bila furmanska postojanka. Postojanke so bile pomembna postaja na furmanskih poteh, prav tako so se tam ustavljali drugi potniki. Namenjene so bile počitku, okrepčilu, pa tudi zabavi ter oskrbi konjev in vozov. Vsaka postojanka je imela v spodnjem delu en ali dva velika prostora za goste in kuhinjo, v zgornjem nadstropju pa so nekatere imele tudi prostore za počitek premožnejših gostov. V veliki veži je bil prostor za vozove, ki so prevažali pomembnejše blago. Stavbe se je držal tudi hlev za konje, nad katerim je bil prostor za spravilo sena. Ta prostor je služil tudi za počitek furmanov. Na dvorišču je bil vodnjak s tekočo vodo, večje postojanke pa so imele na voljo tudi kovača, veterinarja in druge strokovnjake za oskrbo konj in popravilo vozov. Tudi v objektu današnje gostilne Furman je po besedah gospoda Smrkolja gostilna bila vedno v spodnjem nadstropju. Danes je še vedno tam, vendar v prostorih, kjer so bili včasih hlevi. Prostor je lepo obnovljen, a je obdržal stare elemente in hlevske oboke, ki mu dajejo prijeten videz domačega in hkrati spominjajo na stare čase. Stavba ima pritličje in dve nadstropji. V prvem nadstropju so bile sobe, v najvišjem nadstropju, torej drugem, je bil senik, na katerem so tudi prenočevali furmani.

Sedanji lastnik še pove, da je tudi v Lukovici bilo v furmanskih časih na voljo več storitev namenjenih furmanom, na primer kovač, sedlar, čevljar. Tako so furmani tudi ob obisku lukovške postojanke lahko oskrbeli opremo in konje. Storitve niso bile v sklopu postojanke, današnje gostilne Furman, temveč v različnih stavbah na območju celotnega današnjega trga. Ker gre za majhno območje, so bile vse storitve tako rekoč pri roki ob vsakem trenutku.

Na območju občine Lukovica je bilo v preteklosti več furmanskih postojank, na primer v Blagovici, na Trojanah itd. Iz podatkov, ki jih imamo na voljo, lahko sklepamo, da je bila furmanska postojanka v objektu današnje gostilne Furman pomembna postojanka na Dunajski cesarski cesti. Kljub pomanjkanju pisnih in drugih virov, ki bi to zagotovo podkrepili, pa lahko ugibamo, da je glede na velikost objekta, njegovo strateško umestitev na pomembno trgovsko pot, velikost hlevov in prisotnost drugih spremljevalnih storitvenih dejavnosti na trgu vendarle šlo za pomembnejšo postojanko. Zagotovo sta njen obstoj in položaj pripomogla k razvoju številnih dejavnosti v kraju v tistem času, furmani in drugi gostje pa so ponesli njegovo ime v svet.

O gostilni ni zapisanih kakšnih zanimivejših zgodb, vendar krajani sklepajo, da je v njej verjetno prespala cesarica Sisi (Elizabeta Bavarska), ko je večkrat potovala po cesti Dunaj–Trst (Dunajska cesarska cesta), ki je potekala čez Lukovico. Na trgu v Lukovici je bilo leta 1899 postavljeno znamenje Marije Brezmadežne v spomin na umor cesarice Elizabete Bavarske. (vir: <https://www.lukovica.si/objava/144503>, 2025)

SPOMENIK V LUKOVICI

(<https://www.kamra.si/mm-elementi/spomenik-v-lukovici/>)

GOSTILNA FURMAN DANES

Od takrat ko je bila stavba postavljena, ni trpela večjih poškodb. Leta 1895 je bil v Ljubljani večji potres. Njegovi sunki so dosegli tudi trg Lukovice, nekatere okoliške hiše so bile poškodovane, vendar stavba gostilne Furman ni bila. Danes je prav takšna, kot je bila takrat, nič manjša in nič večja. Hiša je bila prenovljena, ko je Smrkolj ponovno obudil gostilno. Danes so jedilni prostori gostilne tam, kjer je bil včasih hlev za živino. Smrkolj je gostilno najprej trideset let vodil sam, potem jo je dal v najem. Danes je v pritličju stavbe poleg gostilne tudi frizerski salon, v prvem nadstropju pa so stanovanja. Trenutno je gostilna Furman edina gostilna na Starem trgu. Po mnenju Stanislava Smrkolja so stavba in obrti v njej zelo pripomogle k razvoju kraja in občine Lukovica.

SMRKOLJEVA HIŠA DANES

(https://www.karavaning-portal.si/files/potepanja/domaci_logi/Lukovica/lukovica--3-.jpg)

ANKETA

Anketa je dostopna na: <https://1ka.arnes.si/a/22aa2602>

V anketnem vprašalniku sva učence Osnovne šole Janka Kersnika Brdo spraševali o najini temi. Želeli sva izvedeti, ali poznajo pojem furmanstvo in z njim povezano gostilno Furman. Predvidevali sva, da bo večina učencev to vedela. Zanimalo naju je tudi mnenje anketiranih o vplivu slednjih na razvoj občine Lukovica. Furmanstvo je še danes pomemben del občine Lukovica. Zato naju je zanimalo, ali imajo učenci samo osnovno ali poglobljeno znanje o furmanstvu. Na koncu so učenci še izpolnili, kje so izvedeli največ o furmanih.

Rezultati ankete:

Q1	Kateri razred obiskuješ?				
***	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (7. r)	1	1%	1%	1%
	2 (8. r)	59	80%	80%	81%
	3 (9. r)	14	19%	19%	100%
▼ Veljavni	Skupaj	74	100%	100%	/

Q2	Ali veš kaj je furmanstvo in kdo so bili furmani?				
***	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (DA)	25	34%	34%	34%
	2 (NE)	49	66%	66%	100%
▼ Veljavni	Skupaj	74	100%	100%	/

Q3	Ali misliš da so bili pomembni za razvoj občine?				
***	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (DA)	42	57%	57%	57%
	2 (NE)	10	14%	14%	70%
	3 (NISEM PREPRIČAN)	22	30%	30%	100%
▼ Veljavni	Skupaj	74	100%	100%	/

Q4 Ali poznaš katero gostilno, ki je bila povezana s furmani?					
***	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (DA)	43	58%	59%	59%
	2 (NE)	30	41%	41%	100%
^ Veljavni	Skupaj	73	99%	100%	/
	-1 (Ni odgovoril)	1	1%	/	/
Manjkajoči	Skupaj	1	1%	/	/
SKUPAJ		74	100%	/	/

Q5 Če si na prejšnje vprašanje odgovoril DA, napiši katero?					
	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	furman	10	14%	23%	23%
	gostilna furman	28	38%	65%	88%
	pa nvm	1	1%	2%	91%
	nevem	2	3%	5%	95%
	gostilna furman v lukovici	1	1%	2%	98%
	v lukovici	1	1%	2%	100%
^ Veljavni	Skupaj	43	58%	100%	/
	-1 (Ni odgovoril)	31	42%	/	/
Manjkajoči	Skupaj	31	42%	/	/
SKUPAJ		74	100%	/	/

Q6 Ali veš da je bil Črni graben včasih pomembna postojanka za furmane?					
***	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (DA)	40	54%	56%	56%
	2 (NE)	31	42%	44%	100%
^ Veljavni	Skupaj	71	96%	100%	/
	-1 (Ni odgovoril)	3	4%	/	/
Manjkajoči	Skupaj	3	4%	/	/
SKUPAJ		74	100%	/	/

Q9	Ali veš da je čez trg Lukovice včasih potekala glavna cesta?				
***	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (DA)	44	59%	62%	62%
	2 (NE)	27	36%	38%	100%
^ Veljavni	Skupaj	71	96%	100%	/
	-1 (Ni odgovoril)	3	4%	/	/
Manjkajoči	Skupaj	3	4%	/	/
SKUPAJ		74	100%	/	/

Q10	Kje si izvedel največ o furmanih?				
***	Odgovori	Frekvenca	Odstotek	Veljavni	Kumulativa
	1 (DOMA)	30	41%	42%	42%
	2 (V ŠOLI)	19	26%	27%	69%
	3 (V KNJIGAH)	4	5%	6%	75%
	4 (NA SPLETU)	2	3%	3%	77%
	5 (NIČ NEVEM)	16	22%	23%	100%
^ Veljavni	Skupaj	71	96%	100%	/
	-1 (Ni odgovoril)	3	4%	/	/
Manjkajoči	Skupaj	3	4%	/	/
SKUPAJ		74	100%	/	/

RAZPRAVA

Najina prva teza je trdila, da sta furmanstvo in gostilna Furman imela velik zgodovinski vpliv na razvoj občine Lukovica. Po prebranih in analiziranih knjigah, člankih, zapisih in ustnih virih (intervju s Stanislavom Smrkoljem) sva ugotovili, da teza drži. Na voljo nisva imeli veliko virov o stavbi gostilne Furman. Največ informacij sva dobili od današnjega lastnika Stanislava Smrkolja. Glede na velikost hleva, gospodarskega poslopja in stavbe ter njegovo mesto ob trgovski poti lahko sklepava, da je bila stavba takratnega lastnika Luke Mlakarja ena pomembnejših postojank na glavni cesti Avstrijske monarhije. Nedvomno sta njena prisotnost in lega pripomogli k razvoju občine Lukovica. Furmani in drugi obiskovalci so raznesli novice o gostilni in kraju po vsem svetu. Cesta Dunaj–Trst in furmanstvo sta zelo pripomogla k razvoju občine. Zaradi prometa in potreb furmanov so zgradili in razvili veliko novih objektov in obrti, kot so pošta, posojilnica, kovačnica, trgovina, pivovarstvo, čevljarstvo ter druge obrti. To je bil verjetno tudi razlog za širitev populacije in stanovanjskih objektov v občini. Furmanstvo je še danes del turizma. Na temo furmanov še danes pripravljajo številne razstave, sejme in prireditve.

Druga teza je trdila, da učenci poznajo furmanstvo in z njim povezujejo gostilno Furman. Prav tako ju prepoznajo kot pomembna dejavnika pri razvoju občine. Po analizi ankete sva ugotovili, da ta teza ne drži popolnoma. Anketo je reševalo 74 učencev, ki obiskujejo Osnovno šolo Janka Kersnika Brdo.

Prvo vprašanje je spraševalo, ali učenci vedo, kaj je furmanstvo in kdo so furmani. Večina učencev je to trditev zanikala. To trditev je potrdilo 34 % učencev, 66 % pa jo je zanikalo. To teze ne potrjuje, saj učenci ne poznajo furmanstva. Drugo vprašanje je bilo o pomembnosti furmanov na razvoj občine. Tokrat se je 57 % učencev strinjalo s trditvijo, 14 % se jih ni, 30 % pa jih ni bilo prepričanih o odgovoru. To potrjuje drugi del teze, da je bilo furmanstvo pomembno pri razvoju občine. Tretje vprašanje je bilo povezano s furmanskimi gostilnami. Zanimalo naju je, ali učenci katero poznajo. Več kot polovica (58 %) učencev je to pritrdila, 41 % učencev pa ne. En učenec ni podal odgovora (1 %). Četrto vprašanje se navezuje na tretje. Anketirani morajo, če so prejšnjemu vprašanju pritrdili, zdaj napisati primer gostilne, povezane s furmanstvom. Večina učencev, ki so na prejšnje vprašanje pritrdili, so kot primer navedli gostilno Furman (92 %). Ta del teze, da učenci povežejo gostilno Furman s furmanstvom, drži, saj več kot polovica anketiranih, ki poznajo katerokoli gostilno v povezavi s furmanstvom, navede gostilno Furman. Peto vprašanje je spraševalo, ali vedo, da je bil Črni graben pomembna postojanka za furmane. Približno polovica anketiranih to dejstvo pozna (54 %), 42 % učencev pa tega ne ve. Trije učenci niso odgovorili na to vprašanje (4 %). Šesto vprašanje je spraševalo o glavni cesti Dunaj–Trst, ki je takrat potekala čez današnji Stari trg. Ta podatek je 56 % učencev vedelo, 39 % pa ne. Trije učenci niso odgovorili na to vprašanje (4 %). V zadnjem vprašanju so učenci morali odgovoriti, kje so največ slišali o furmanih. Kar 41 % učencev je o furmanih največ slišalo doma, 26 % jih je o furmanih slišalo v šoli, 8 % v knjigah ali na spletu, 22 % pa nič ne ve o tej temi. Trije niso odgovorili na to vprašanje (4 %).

ZAKLJUČEK

Najina raziskava temelji na zgodovini furmanstva in gostilne Furman v Lukovici. Raziskali sva pomen furmanov in vlogo ceste Dunaj–Trst v razvoju občine Lukovica. Osredotočili sva se tudi na gostilno Furman, njeno zgodovino in vpliv na razvoj občine. O njej sva veliko informaciji izvedeli v intervjuju s Stanislavom Smrkoljem. Z metodo ankete med učenci sva preučili pomembnost furmanstva za razvoj občine. Prva hipoteza je bila potrjena, druga pa ne. Zaključek je torej, da sta furmanstvo in s tem gostilna Furman vsekakor pripomogla k razvoju občine Lukovica. Učenci gostilno Furman povežejo s furmanstvom, ki ga sicer ne poznajo prav dobro. Menijo pa, da je bilo pomembno pri razvoju občine Lukovica.

Raziskava je prispevala k boljšemu razumevanju zgodovine Starega trga in stavb na njem, še posebej stavbe gostilne Furman. Ravno tako na širšo družbeno strukturo in ekonomske dejavnosti v Lukovici. Obravnavane so tudi spremembe, ki so nastale s prihodom železnic, in vpliv tega na izumiranje furmanstva. Raziskava izpostavlja tudi pomen ohranjanja kulturne dediščine in zgodovine našega območja.

Ob pisanju raziskovalne naloge sva se veliko naučili. Izvedeli sva veliko novih informacij o furmanstvu, gostilni Furman in o občini Lukovica. Prav tako sva prepoznali zahtevnost in obsežnost te naloge. Treba je namreč prebrati in pregledati veliko virov in jih kasneje zapisati kot ustrezno besedilo.

LITERATURA IN VIRI

Elektronski viri:

Nagode, Maja: Poznavanje zgodovine prometa na Vrhniki v 4. In 5. razredu devetletne osnovne šole. Dostopno na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/279/2/DIPLOMSKO_DELO_Maja_Nagode.pdf (22. 2. 2025)

Štefe, Tomaž: Vodnikova domačija. Dostopno na: https://www.kam.si/vodnikova_domacija/ (24. 2. 2025)

Vzajemnost: Razvoj Lukovice je narekovala prometna povezava. Dostopno na: <https://www.vzajemnost.si/clanek/170767/razvoj-lukovice-je-narekovala-prometna-povezava/> (24. 2. 2025)

Pezdir, Neža: Idejna zasnova urbanistične in arhitekturne ureditve trškega jedra Lukovice pri Domžalah. Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=165387&lang=slv> (23. 2. 2025)

Mulec, Aljaž: Pomen furmanstva na območju Rakeka in okolice kot družboslovna vsebina v 4. in 5. razredu osnovne šole. Dostopno na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/5631/1/Magistrsko_delo_Aljaž_Mulec.pdf (24. 2. 2025)

Digitalna knjižnica Slovenije: Besednik, Celovec , 10. 12. 1870. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-PXPOWKLD/6f123c81-57af-4dfb-b111-23e5b785b3d4/PDF> (25. 2. 2025)

Digitalna knjižnica Slovenije: Besednik, Celovec , 10. 12. 1870. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-PXPOWKLD> (25. 2. 2025)

Travel Slovenia: Sežana. Dostopno na: <https://www.travel-slovenia.si/slo/location/sezana/> (24. 2. 2025)

Na poti: Trst. Dostopno na: <https://www.na-poti.si/trst/> (24. 2. 2025)

Knjižnica Ivana Potrča Ptuj: Slava vojvodine Kranjske (1689) - tovarniki. Dostopno na: <https://www.kamra.si/mm-elementi/slava-vojvodine-kranjske-1689-tovorniki/> (24. 2. 2025)

Občina Lukovica: Lukovica. Dostopno na: <https://www.lukovica.si/objava/144451> (25. 2. 2025)

Občina Lukovica: Stari trg v Lukovici. Dostopno na: <https://www.lukovica.si/objava/144503> (23. 2. 2025)

Mestna knjižnica Ljubljana: Razglednica z načrtom železniške trase Dunaj - Trst. Dostopno na: <https://www.kamra.si/mm-elementi/razglednica-z-nacrtom-zelezniske-trase-dunaj-trst/> (24. 2. 2025)

Gorenjski muzej: Spomenik v Lukovici. Dostopno na: <https://www.kamra.si/mm-elementi/spomenik-v-lukovici/> (23. 2. 2025)

Museums of the world: Lukovica. dostopno na: <https://museu.ms/collection/object/232673/lukovica?pUnitId=28> (26. 2. 2025)

Splošna knjižnica Slovenske Konjice: Furmanstvo na Konjiškem. Dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/furmanstvo-na-konjiskem/> (26. 2. 2025)

Slovenski etnografski muzej: Prevoznništvo, furmanstvo. Dostopno na: <https://www.etno-muzej.si/sl/digitalne-zbirke/kljucne-besede/prevoznistvo-furmanstvo> (26. 2. 2025)

Mele Pavlin, Maruša: "Furmanstvo je bilo zelo vpeto v Logaško življenje". Dostopno na: <https://www.radio94.si/furmanstvo-je-bilo-zelo-vpeto-v-logasko-zivljenje/> (26. 2. 2025)

Vilfan, Sergij: Pravna zgodovina Slovencev. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-YGXCLIAAC> (26. 2. 2025)

Virtualna arhivska čitalnica: SI AS 336 Zemljiška knjiga za sodni okraj Ljubljana okolica, 1769-1880 (Fond/zbirka). Dostopno na: <https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=23696> (26. 2. 2025)

Wikipedia: Črni graben. Dostopno na: https://sl.wikipedia.org/wiki/%C4%8Crni_graben (24. 2. 2025)

Razsvetljenstvo: Tovorništvo in prevoznništvo. Dostopno na: <https://razsvetljenstvo.splet.arnes.si/tovornistvo-in-prevoznistvo/> (23. 2. 2025)

Od nas za vas: Lukovica. Dostopno na: <https://odnaszavas.si/obcine/lukovica/> (25. 2. 2025)

Turistična zveza Občine Lukovica: Črni graben, Turistični vodnik Občine Lukovica. Dostopen na: <https://www.lukovica.si/files/other/news/84/134555TuristivodnikobcineLukovica.pdf> (24. 2. 2025)

Knjižnica Domžale: Zgodovina Lukovice v razglednicah. Dostopno na: www.kamra.si/digitalne-zbirke/zgodovina-lukovice/ (24. 2. 2025)

Štrukelj, Pavla: Furmanstvo. Dostopno na: <https://www.notranjski-park.si/kultura/tradicionalne-obrti-dejavnosti/furmanstvo> (24. 2. 2025)

Splošna knjižnica Slovenske Konjice: Furmani. Dostopno na: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/furmani-2/> (24. 2. 2025)

Kolenc, Anka: Furmani z Vač. Dostopno na: <https://www2.arnes.si/~zkolen/furmani.htm> (26. 2. 2025)

Republika Slovenija, ministrstvo za kulturo: Register kulturne dediščine. Dostopno na: <https://www.gov.si teme/register-kulturne-dediscine/> (24. 2. 2025)

Republika Slovenija, ministrstvo za kulturo: GisKD pregledovalnik. Dostopno na: https://geohub.gov.si/ghapp/giskd/?showLayers=MK_EVRD_6832&query=MK_EVRD_6832_0,EID,1-30076 (22. 2. 2025)

Republika Slovenija, ministrstvo za kulturo: Lukovica pri Domžalah - Hiša Stari trg 18 in 19. Dostopno na: <https://eid.gov.si/#!/enota/30076> (22. 2. 2025)

Digitalne vsebine kulturne dediščine Slovenije: Lukovica pri Domžalah - Hiša Stari trg 19. Dostopno na: <https://www.eheritage.si/apl/real.aspx>

ID=420031&IDC=29597&zoom=18&lat=5807669.2605&lon=1635526.96223&layers= (23. 2. 2025)

Pisni viri:

Pelc Stanko: Zbornik občine Lukovica II, Ljubljana, Viharnik, 2016, str: 19, 20, 22, 23

Samsa Janko: Vozovi in poti, Ljubljana, Tehnični muzej Slovenije, 2006, str: 75, 76

Stražar Stane: Črni graben: od Prevoj do Trojan, Lukovica: Občina, 1985, str: 608, 625, 626, 627, 628, 667, 692, 693, 694

Matej Kotnik: Trg Lukovica, Lukovica: Občina, 2007, str: 19, 20, 21, 22

Pirc Ivo: Asanacija Lukovice, Lukovica: Občina, 1996, str: 14, 15

Slikovni material:

1. slika: Prevoz lesa na Notranjskem. Dostopno na: <https://razsvetljenje.splet.arnes.si/tovornistvo-in-prevoznistvo/> (26. 2. 2025)

2. slika: Razglednica, ki prikazuje center Lukovice. Dostopno na: <https://museu.ms/collection/object/232673/lukovica?pUnitId=28> (26. 2. 2025)

3. slika: Furman. Dostopno na: <https://stareslike.cerknica.org/2010/12/18/1962-podgora-ta-pravi-furman/> (27. 2. 2025)

4. slika: Slava Vojvodine Kranjske (*podobe vsakdanjega življenja v 17. stoletju*), tovorniki v hudi kraški burji. Dostopno na: <https://www.kamra.si/mm-elementi/slava-vojvodine-kranjske-1689-tovorniki/> (27. 2. 2025)

5. slika: Razglednica z načrtom železniške trase Dunaj - Trst. Dostopno na: <https://www.kamra.si/mm-elementi/razglednica-z-nacrtom-zelezniske-trase-dunaj-trst/> (27. 2. 2025)

6. slika: Stari trg nekoč. Dostopno na: <https://www.lukovica.si/objava/144503> (28. 2. 2025)

7. slika: Stari trg danes: Dostopno na: <https://www.lukovica.si/objava/144503> (28. 2. 2025)

8. Slika: Razglednica, ki prikazuje Smrkoljevo hišo leta 1906. Dostopno na: <https://www.kamra.si/mm-elementi/lukovica-p-1906/> (28. 2. 2025)

9. slika: Nagrobna plošča Luke Mlakarja na brdski cerkvi. Dostopno: osebni arhiv Nika Andrejka (24. 2. 2025)

10. slika: Spomenik v Lukovici. Dostopno na: <https://www.kamra.si/mm-elementi/spomenik-v-lukovici/> (27. 2. 2025)

11. slika: Smrkoljeva hiša danes. Dostopno na: https://www.karavaningportal.si/files/potepanja/domaci_logi/Lukovica/lukovica--3-.jpg (28. 2. 2025)

Drugi viri:

Intervju: Smrkolj Stanislav, Lukovica, 24.2.2025

Redni izpis / ABC1C2C3 / Zgodovinski izpisek iz Zemljiške knjige, 17.2.2025

Redni izpis iz Zemljiške knjige, 17.2.2025